

Ольга Гайдай,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Миколаїв, Україна,
e-mail: osvita13@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7181-9908>

ДОНЬКА ПОЛЬСЬКОГО КУПЦЯ, ДРУЖИНА УКРАЇНСЬКОГО ЦУКРОЗАВОДЧИКА

На початку XXI ст. у всіх сферах суспільного та культурного життя України починає відроджуватися інтерес до ролі та діяльності купецтва як стану. За радянських часів купецтво згадувалось в основному з негативним відтінком. І лише з набуттям Україною незалежності з'явилася можливість розпочати новий етап у дослідженні загальноросійського та регіонального купецтва. Благодійній діяльності родини цукро заводчиків Харитоненків присвячено багато праць, але майже не звертається увага на представниць жіночої лінії цієї династії, зокрема, на їхню сумлінну повсякденну працю щодо становлення й розвитку в Україні благодійництва й жіночої освіти. Жінки династії Харитоненків відгукувалися на зацікавлення значної частини суспільства проблемами благодійництва, жіночої освіти. Вони здійснили на Сумщині конкретні кроки щодо втілення в життя бажання надати жінкам освіти. Звичайно, благодійницька, культурницька та просвітницька діяльність жінок родини Харитоненків не носила суто українського спрямування. Вона здійснювалася в русі загальноросійської культури. Однак, не можна заперечувати того, що їм вдалось продемонструвати зразки успішної організації навчально-виховного процесу. Своєю наполегливою працею вони сприяли підготовці громадської свідомості до сприйняття необхідності діяльності відкритих всестанових жіночих навчальних закладів. Науковий інтерес мають також проблеми пов'язані з підприємництвом, спадкоємності родинного підприємства, проблеми повсякденного життя та сімейно-родинних відносин.

Ключові слова: жінки; благодійництво; освіта; дитячий притулок; династія.

Постановка проблеми. Благодійній діяльності родини цукро заводчиків Харитоненків присвячено багато праць, але майже не звертається увага на представниць жіночої лінії цієї династії, зокрема, на їхню сумлінну повсякденну працю щодо становлення й розвитку в Україні благодійництва й жіночої освіти. Жінки династії Харитоненків відгукувалися на зацікавлення значної частини суспільства проблемами благодійництва, жіночої освіти. Вони здійснили на Сумщині конкретні кроки щодо втілення в життя бажання надати жінкам освіти. Звичайно, благодійницька, культурницька та просвітницька діяльність жінок родини Харитоненків не носила суто українського спрямування. Вона здійснювалася в русі загальноросійської культури. Однак, не можна заперечувати того, що їм вдалось

продемонстрували зразки успішної організації навчально-виховного процесу. Своєю наполегливою працею вони сприяли підготовці громадської свідомості до сприйняття необхідності діяльності відкритих всестанових жіночих навчальних закладів.

Саме Наталії Максимівні Харитоненко (Лещинській) судилося стати засновницею жіночого училища при Сумському дитячому притулку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теми отримання жінками України в умовах Російської імперії освіти наприкінці XIX – на початку XX ст. присвячені праці багатьох вчених: С. Айвазової¹, Є. Скрипильова², Г. Сухенка³, Н. Аніщук⁴, Т. Тронько⁵, Т. Шушари⁶, та інших. Монографії, дослідження, статті І. Гребцової, В. Гребцова⁷ та С. Бакаєвої⁸, О. Бобкової⁹, А. Савочки¹⁰ та інших науковців, присвячені проблемам становлення жіночої благодійної діяльності на українських землях під владою Російської імперії, зокрема. Однак внесок жінок – представниць купецького стану в цю справу потребує подальшого дослідження.

Мета статті – показати діяльність жінок із династії Харитоненків (зокрема Наталії Максимівни Харитоненко (Лещинської)), щодо становлення й розвитку в Україні благодійництва та жіночої освіти. Стаття базується на матеріалах Державного архіву Сумської області.

Методологія дослідження базується на тематичному та хронологічному принципах організації матеріалу. Відбір, систематизація, і вивчення матеріалу носить міждисциплінарний характер і здійснюється на основі історико-типологічного та історико-культурного підходів. Історико-культурний метод дуже важливий у вивченні цієї теми, оскільки він ставить в центр уваги соціально-психологічне дослідження особистості окремої людини з його прагненнями, переконаннями, діяльністю.

Наукова новизна статті полягає в тому, що автором була піднята проблема участі представниць жіночої лінії династії Харитоненків, зокрема Наталії Максимівни Харитоненко (Лещинської), звернено увагу на їхню сумлінну повсякденну працю щодо становлення й розвитку на Сумщині благодійництва й жіночої освіти.

Виклад основного матеріалу. Наталія Максимівна Лещинська (25.08.1829–21.05.1904) була другою дружиною Івана Герасимовича Харитоненка. Вони одружилися в 1852 р., давши одне одному шлюбну обітницю та отримавши відповідні свідоцтва¹¹. 31 серпня 1872 р. Н. Харитоненко разом з чоловіком та сином отримали звання родовитих почесних громадян м. Суми¹². Вона була донькою сумського купця польського походження, Максима

¹ Айвазова С. Г. Русские женщины в лабиринте равноправия. Москва : ЗАО «Редакционно-издательский комплекс Русанова», 1998. 408 с.

² Скрипильов Е. А. О юридическом образовании в дореволюционной России (XVIII – начало XX вв.) // Государство и право. 2000. № 9. С. 81–89.

³ Сухенко Г. В. Жіноча середня освіта в Україні (XIX – початок XX ст.) // Укр. іст. журн. 1998. № 5. С. 63–74.

⁴ Аніщук Н. Правове становище українських жінок в історичному минулому // Право України. 2002. № 3. С. 155–158.

⁵ Тронько Т. В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в Наддніпрянській Україні другої половини XIX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01. «історія України»/ Т. В. Тронько. Запоріжжя, 2001. 19 с.

⁶ Шушара Т. З історії розвитку жіночої освіти // Рідна школа. 2005. № 6. С. 76–77.

⁷ Гребцова И. С. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. / И. С. Гребцова, В. В. Гребцов. Одесса : Астропринт, 2006. 320 с.

⁸ Гребцова И. С. Очерки развития женского благотворительного движения на юге Российской империи (первая половина XIX ст.) / И. С. Гребцова, С. А. Бакаева. Одесса : Астропринт, 2007. 280 с.

⁹ Бобкова О. М. Организация и деятельность Сиротского дома тайного советника А. Я. Фабра // Культура народов Причерноморья. 2007. № 85. С. 100–105.

¹⁰ Савочка А. М. Становлення та розвиток громадських благодійних товариств Ялтинського повіту (друга половина XIX – початок XX ст.) // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки». Сімферополь, 2010. Т. 23 (62), № 1 : спецвипуск «Історія України». С. 155–167.

¹¹ Державний архів Сумської області (далі – Держархів Сумської обл.), ф. 151, оп. 1, спр. 2, 298 арк.

¹² Козлов А. Былая слава (Родословная Харитоненко) // Скарбниця української культури. Збірник наукових праць. Випуск 7. Чернігів. 2006. С. 95–105.

Семеновича Лещинського, якого вважають родоначальником купецької династії Лещинських. Звідки приїхав Максим Лещинський достеменно не відомо. У другій половині XIX ст. на Сумщині почав формуватися прошарок польського населення з числа підприємців, фахівців вищої і середньої освіти, кваліфікованих робітників, ремісників, торговців, приваблених сюди потребами промисловості, яка бурхливо тоді розвивалася, а також із засланих до Росії учасників польських повстань 1830–1831 і 1863–1864 рр., частина яких, відбувши строк покарання, не могла повернутися на батьківщину. Поляки жили в усіх повітових містах краю, а також населених пунктів повітів. Сестра Наталії Максимівни Анна Максимівна Лещинська, також вийшла заміж за купця II гільдії Івана Асмолова. Таким чином три купецькі родини скріпили свій союз і капітали. Як свідчить Перший всеросійський перепис населення 1897 р., у Сумах налічувалося 264 католики, із них за польською, як за рідною мовою, записалися 187 чоловік. Ці дані не узгоджуються з відомостями славнозвісного «Энциклопедического словаря» Ф. А. Брокгауза та А. І. Єфрона, за яким у Сумах на 1898 р. мешкало 1112 католиків. Ця цифра підтверджується даними виданого 1906 р. Центральним статистичним комітетом Міністерства внутрішніх справ довідником «Города России в 1904 году», за яким поляки становили 4,9 відсотка від 30,5-тисячного населення міста, що відповідає 1500 осіб.

Іван Харитоненко вдало вів бізнес і вже перший власний цукровий завод збудував у 1866 році в с. Кияниця (Сумська область) і обладнав його сучасною технікою¹³. Онук Максима Семеновича Лещинського, Микола Йосипович, одружився на Марії Матвіївні Харитоненко – племінниці «цукрового короля» Сумщини Івана Герасимовича Харитоненка. Після смерті останнього маєток в Кияниці з цукробуряковим заводом за заповітом перейшов у спадок до Марії Матвіївни і, відповідно, до її чоловіка. Сім'я Лещинських активно вела господарську діяльність: будували нові підприємства, купували нові землі (Хотень, Юнаківка) і, звичайно ж, займалися благодійністю, адже в ті часи вважалося непристойним бути багатим і не допомагати бідним.

Син Миколи та Марії, Іван Миколайович Лещинський, продовжив батьківську справу – став директором заводу, а в 1910-х роках ужив заходів із модернізації виробництва і тим самим підвищив його продуктивність¹⁴.

Як жили Лещинські ми можемо дізнатися зі щоденника Євфалії Іванівни Хатаєвої, фрагменти якого було надруковано в журналі «Архіфакт» за 2008 рік: «Щороку я і моя молодша сестра гостюємо у мільйонерів Лещинських – старих друзів нашого дідуся. Ми живемо в розкішному будинку-палаці на 40 кімнат, де є білий зал на 200 чоловік, дивовижна кімната-бібліотека, більярдний салон, обшитий крокодиловою шкірою, чудовий зимовий сад. І коли ми вечеряємо, то з їдальні відчиняються двері в зимовий сад, і ми милуємося рідкісними рослинами, прекрасними квітами, фонтаном, гротом і кольоровими вогнями в палаючих електричних лампочках. Нам під час їжі прислужують два лакея в білих рукавичках і дві покоївки ... Після сніданку нас катають у чорній лакованій колясці, запряженій білими або вороними рисаками. Ми сидимо на лавочці проти м-м і м-е Лещинських і боїмося від збентеження промовити слово: навіть в горлі сохне і в грудях галушка якась. Увечері молодий син Лещинських бере нас у свій автомобіль і мчить нас у полях вибоїстою дорогою 80 кілометрів на годину. І ми міцно тримаємося за руки, щоб не вискочити, і стискаємо із силою свої губи, боячись, що відкриється рот, і ми відкусимо свої язики» (переклад автора).

Приватна добродійність наприкінці XIX – на початку XX ст. набула масового характеру. Ініціатива в ній перейшла від небагатьох представників аристократичних родин до досить

¹³ Гайдай О. М. Династія Харитоненко: к истории становления сахарной промышленности Российской империи (середина XIX – начало XX в.) / О. М. Гайдай // Государственная власть и крестьянство в XIX – начале XXI века: сборник статей / отв. ред. А. И. Шевельков. – Коломна : Московский государственный областной социально-гуманитарный институт, 2013. С. 117–121.

¹⁴ Кияниця – красавица спящая или умирающая? (исторический фотоэкскурс). URL : http://gorod.sm.ua/news_12602.html.

широкої маси купців, фабрикантів і дрібних поміщиків. На початку ХХ ст. лише 25 % усього бюджету російської добродійності складалося із коштів скарбниці, земств, міст і станових установ, а 75 % – із засобів приватної добродійності¹⁵. Крім того, система оподаткування в царській Росії у другій половині ХІХ століття передбачала значні податкові пільги, якщо людина займалася благодійністю. За добровільні пожертвування податки знижувалися з 18–25 % до 12–15 %, а на регіональному рівні нерідко практикувалося звільнення від сплати усіх місцевих податків. Це мотивувало вихідців із заможного купецтва, вкладати свої капітали в облаштування шкіл, лікарень, гімназій та дитячих притулків у своїх містах і поселеннях. Витрати родини Харитоненків у 1899–1912 рр. наведені у документі «Благодійні витрати», який свідчить про добродійні та благодійницькі справи (таблиця 1)¹⁶. Але ця таблиця відображає лише додаткові витрати, не рахуючи витрати на благодійні справи заводів, головної контори та власника.

Таблиця 1

Витрати родини Харитоненків на добродійні та благодійницькі справи (1899–1912 рр.)

Роки	Пенсії	Допомога службовцям на виховання сиріт	Допомога та відпустки вчителям і на школи	Допомога та відпустки духовенству і на церкви	Допомога бідним	Різні виплати
1899–1900	434	–	11658–80	1600–94	–	3574–24
1900–1901	1475–72	880	10109–03	3498	2707–90	1993–61
1901–1902	1371–61	1765–29	7261–70	3975–57	2487–52	1409–40
1902–1903	1202–62	2340	4496–14	1991–53	2356–40	440–68
1903–1904	877–27	2760	5213–68	2714–43	2225–51	325–06
1904–1905	2108–67	2115	7426–36	3861–78	3231–05	1233–08
1905–1906	2721–68	2915–75	8711–87	3951–70	17021–70	2171–47
1906–1907	2429–45	6417–16	9514–16	6250–04	6821–07	2476–61
1907–1908	3012–66	2497–94	6018–69	4740–46	5027–21	1016–69
1908–1909	3004–24	1690	6476–45	3056–01	3779–40	2298–26
1909–1910	4804–25	2435	5504–69	3302–27	3620–08	30–93
1910–1911	5203–17	2691	4739–93	3217–80	3253–08	637–60
1911–1912	5116–98	4905–82	8976–90	8892–68	5954–27	627–70

Сума виплат указана в рублях та копійках. За підрахунками автора найбільш значущими були витрати на освіту, церкву та допомогу бідним. Але жінки родини Харитоненків не стояли осторонь благодійницької справи.

Сумський дитячий притулок відкрито 1 серпня 1888 р. Ще до його офіційного відкриття було отримано дозвіл (23 листопада 1887 р.) на присвоєння закладу імені його благодійниці. Для облаштування притулку Наталія Харитоненко пожертвувала власну земельну ділянку в м. Суми. Там на її кошти звели двоповерхову будівлю, де, окрім приміщень для вихованців, розташовувалися різні служби. Приміщення були обладнані всім необхідним для утримання та навчання 50–60 дівчаток-сиріт або напівсиріт. Переважно це були діти з Сум та його повіту. Будівлю притулку оточував квітучий сад.

На першочергове облаштування закладу Наталія Максимівна витратила приблизно 150 тис. руб. На його подальше утримання благодійниця виділила в якості вічного депозиту 162 тис. 500 руб.¹⁷. До останніх днів свого життя Н. Харитоненко щорічно робила вагомі пожертви; також за її кошти здійснювалися ремонти та перепланування приміщень для навчання. У притулку дівчатка отримували релігійно-моральне виховання та навчалися початковій грамоті в межах курсу однокласних народних училищ. Додатково їх навчали вести домашнє господарство: готувати їжу, прати білизну, прислужувати біля столу,

¹⁵ Прохоров В. Л. Этапы развития благотворительности в России // Вопросы истории. 2005. № 3. С. 162.

¹⁶ Державний архів Сумської області, ф. 235, оп. 1, спр. 59, арк. 5 зв.

¹⁷ Держархів Сумської обл., ф. 1197, оп. 1, спр. 1. 1 арк.

прибирати в кімнатах. Коли дівчатам виповнювалось 16–17 років, вони виходили з притулку підготовленими до праці в якості економок, покоївок, модисток або кравчинь.

Після смерті Н. Харитоненко у 1904 році піклування над притулком взяла на себе Віра Андріївна Харитоненко (Бакєєва) (29.10.1859 – близько 1923 р.), яка була дружиною Павла Івановича Харитоненка – сина Івана та Наталії Харитоненків, на той час дійсного статського радника¹⁸. Віра Харитоненко намагалась надати своїм вихованкам можливість кращого та більш корисного застосування власних здібностей, розширити та піднести на новий щабель їхні професійні навички. Не втрачаючи часу, у 1906 р. вона звернулася із клопотанням до головного управляючого канцелярією Відомства закладів імператриці Марії щодо розширення програми навчання та отримання випускницями права викладати в початкових класах на підставі відповідних свідоцтв. Відповідь була позитивною; тому вже з листопада 1906 р. навчально-виховна частина Сумського дитячого притулку зазнала реорганізації. В основу навчання та виховання дітей було покладено програму навчальних предметів (із додатками та виправленнями) Строганівського сирітського відділення дитячого притулку великої княжни Олександри Миколаївни.

Поступово притулок набував рис жіночої вчительської семінарії. У 1912 р. відбувся перший випуск вихованок, які закінчили курс за новою програмою. Але для того, щоб отримати права вчительки початкових класів, необхідно було скласти іспити в місцевій класичній гімназії. Усі дівчата підтвердили набуті знання та навички й отримали відповідне свідоцтво.

16 березня 1913 р. Сумський дитячий притулок отримав нові права на підготовку вчительок початкових класів та нову назву. Відтепер він іменувався «Жіночим училищем при Сумському дитячому притулкові імені Н. М. Харитоненко»¹⁹. Важливе місце в училищі відводилося піклуванню про здоров'я його вихованок. Станом їхнього здоров'я опікувалися два лікарі. Двічі на рік дівчата проходили медичний огляд; 2–3 рази на тиждень лікарі відвідували притулок та надавали медичну допомогу. У випадках, коли діти потребували стаціонарного лікування, їх скеровували до лікарні Святої Зінаїди²⁰. Ця лікарня була побудована у 1896 році, діти лікувались там безкоштовно²¹. Щороку вихованки притулку з 24 травня по 29 серпня відпочивали на дачі або в одному з маєтків Віри Харитоненко. Усі витрати на утримання дівчат брала на себе господиня²². Дуже важливим для повноцінного функціонування притулку було питання фінансування. Перебування тут однієї вихованки коштувало для благодійників 222 руб. 55 коп. Як уже згадувалося, основним джерелом фінансування був депозит Наталії Харитоненко. Однак відсотків з цих грошей було недостатньо: вони складали приблизно 2/3 необхідного капіталу. Тому суму, якої не вистачало, додавала зі своїх власних коштів Віра Харитоненко²³.

Також не варто забувати, що центром духовного життя поляків в Україні були костьоли. На Сумщині їх було зведено два – у Ромнах і Сумах. Роменський костюл побудований у 1906 р. у стилі класицизму. Він достояв до наших днів, чого не можна сказати про двоповерхову дзвіницю, що височіла обабіч його бічного фасаду. У Сумському обласному державному архіві зберігається документ, у якому згадується про існування костюлу в місті у 1886 р. Звичайно, самої будівлі костюлу в цей час ще не було, але в Сумах у найманих приміщеннях відбувалися принаймні недільні та святкові літургії, які, за спогадами старожилів, відправлялися ксьондзами, що приїжджали з Харкова. Дозвіл на будівництво костюлу в Сумах було отримано в 1900 р. Намір спорудити католицький храм майже в самому центрі міста викликав супротив і протидію з боку місцевого православного духовенства. Подолати всілякі перешкоди допоміг один з найзаможніших і найвпливовіших

¹⁸ Держархів Сумської обл., ф.1197, оп. 1, спр. 1. 1зв. арк.

¹⁹ Держархів Сумської обл., ф.1197, оп. 1, спр. 1. 2 зв. арк.

²⁰ Держархів Сумської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 37. 97 арк.

²¹ Коновалова Г. Зинаїда, дочурка Павла Івановича Харитоненко // Ваш шанс. 2001. 24 окт. (№ 43).

²² Держархів Сумської обл., ф.1197, оп. 1, спр. 1. 6 зв. арк.

²³ Держархів Сумської обл., ф.1197, оп. 1, спр. 1. 7 арк.

не лише в Україні, а й в Російській імперії цукрозаводчик і щедрий меценат Павло Харитоненко. І хоча сам він був православного віросповідання, але завжди пам'ятав, що його мати походила з польського роду Лещинських. П. І. Харитоненко і пізніше надавав матеріальну підтримку як костьолу, так і окремим парафіянам, чим заслужив шанобливе ставлення до себе з боку польського населення міста. Це особливо виявилось під час його похорону в 1914 р., на який були надіслані вінки від костьолу та «вдячних католиків».

Висновки. Благодійництво для родини Харитоненків було нормою життя. Так, на початку ХХ ст. на їхні кошти в Сумах, окрім жіночого училища, утримувались реальне училище Міністерства народної освіти (231 учень), міське парафіяльне училище (310 учнів), земське народне училище (160 чоловіків та 50 жінок), Троїцька церковно-парафіяльна школа (42 чоловіка та 43 жінки)²⁴. Щодо жіночого училища, то воно проіснувало до бурхливих подій в Україні жовтня-листопада 1917 року. Сьогодні в цьому приміщенні, яке залишається в Сумах взірцем неоренесансу кінця ХІХ ст., розміщується пологовий будинок № 1.

Отже, на підставі викладеного матеріалу можна говорити про помітний внесок жінок династії Харитоненків у розвиток благодійництва й жіночої освіти на межі ХІХ–ХХ ст.

REFERENCES

1. Anischuk N. (2002). Pravove stanovysche ukrains'kykh zhinok v istorychnomu mynulomu. *Pravo Ukrainy*, 3, 155–158. [in Ukrainian].
2. Ayvazova S. G. (1998). *Russkiye zhenshchiny v labirinte ravnopraviya*. Moskva : ZAO «Redaktsionno-izdatel'skiy kompleks Rusanova». [in Russian].
3. Bobkova O. M. (2007). Organizatsiya i deyatelnost' Sirotskogo doma taynogo sovetnika A. YA. Fabra. *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*, 85, 100–105. [in Russian].
4. Gaidai O. M. (2013). Dinastiya Kharitonenko: k istorii stanovleniya sakharnoy promyshlennosti Rossiyskoy imperii (seredina ХІХ – nachalo ХХ v.). *Gosudarstvennaya vlast' i krest'yanstvo v ХІХ – nachale ХХ veka: sbornik statey / otv. red. A. I. Shevel'kov*. Kolomna : Moskovskiy gosudarstvennyy oblastnoy sotsial'no-gumanitarnyy institut, 2013, 117–121. [in Russian].
5. Grebtsova I. S. & Bakayeva, S. A. (2007). *Ocherki razvitiya zhenskogo blagotvoritel'nogo dvizheniya na yuge Rossiyskoy imperii (pervaya polovina ХІХ sm st.)*. Odessa : Astroprint, 2007. [in Russian].
6. Grebtsova I. S. & Grebtsov, V. V. (2006). *Stanovleniye gosudarstvennogo popechitel'stva i obshchestvennoy blagotvoritel'nosti v Odesse v kontse ХVІІІ – 60-ye gg. ХІХ st.* Odessa : Astroprint. [in Russian].
7. *Kiyanita – krasavitsa spyashchaya ili umirayushchaya?* (istoricheskiy fotoekskurs). URL : http://gorod.sm.ua/news_12602.html [in Russian].
8. Konovalova G. (2001). Zinaida, dochurka Pavla Ivanovicha Kharitonenko. *Vash shans*, 24 okt. (№ 43). [in Russian].
9. Kozlov A. (2006). Bylaya slava (Rodoslovnaya Kharitonenko). *Skarbnitsya ukrains'koї kul'turi. Zbirnik naukovikh prats'*, 7, 95–105. [in Russian].
10. Prokhorov V. L. (2001). Etapy razvitiya blagotvoritel'nosti v Rossii. *Voprosy istorii*, 3, 162. [in Russian].
11. Savochka A. M. (2010). Stanovlennia ta rozvytok hromads'kykh blahodijnykh tovarystv Yaltyn'skoho povitu (druha polovyna ХІХ – pochatok ХХ st.). *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu im. V. I. Vernads'koho. Seriya «Istorychni nauky». Simferopol'*, T. 23 (62), 1: spetsvypusk «Istoriia Ukrainy», 155–167. [in Ukrainian].
12. Shushara T. (2005). Z istorii rozvytku zhinochoї osvity, *Ridna shkola*, 6, 76–77. [in Ukrainian].
13. Skripilov Ye. A. (2000). O yuridicheskom obrazovanii v dorevolutsionnoy Rossii (ХVІІІ – nachalo ХХ vv.). *Gosudarstvo i pravo*, 9, 81–89. [in Russian].
14. Sukhenko H. V. (1998). Zhinocha serednia osvita v Ukraini (ХІХ – pochatok ХХ st.). *Ukrayinskyy istorychnyy zhurnal*, 5, 63–74. [in Ukrainian].
15. Tron'ko T. V. (2001). *Diial'nist' orhaniv derzhavnoi vlady v haluzi zhinochoї seredn'oi osvity v Naddnyprians'kij Ukraini druhoї polovyny ХІХ stolittia* [Activities of the State Authorities in the Field of Women's Secondary Education in the Dnieper Ukraine in the ХІХ Century] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Zaporizhzhia. [in Ukrainian].

²⁴ Держархів Сумської обл., ф. 1, оп. 1, спр. 41, 20–22 арк.

Olga GAIDAI,
*Candidate of Historical Sciences (PHD in History),
Associate Professor of the Department of History,
Petro Mohyla Black Sea National University,
Mykolaiv, Ukraine,
e-mail: osvita13@ukr.net,
ORCID ID
<https://orcid.org/0000-0002-7181-9908>*

THE DAUGHTER OF A POLISH MERCHANT, WIFE OF UKRAINIAN SUGAR TYCOON

At the beginning of the XXI century in all spheres of public and cultural life of Ukraine, interest in the roles and activities of merchants as a state begins to regenerate. In Soviet times merchants were remembered mainly with a negative tint. And only upon acquisition Ukraine's independence it becomes possible to begin the new stage in the study of all-Russian and regional merchants. Many works have been devoted to the charity work of the Kharitonenko Sugar Factory, however, little attention is paid to the women of this dynasty, in particular, their diligent daily work on the establishment and development of philanthropy and women's education in Ukraine. The women of the Kharitonenko's dynasty responded to the interest of a large part of society in the problems of charity and women's education. They took concrete steps in Sumy Region to bring to life the desire to provide women with education. Of course, the charitable, cultural and educational activities of the women of the Kharitonenko's family did not carry a purely Ukrainian orientation. It was carried out in the movement of all-Russian culture. However, there is no denying that they were able to demonstrate the successful organization of the educational process. Through their hard work, they have helped to prepare the public consciousness for the perception of the need for open-ended women's educational institutions. Also of scientific interest are problems related to entrepreneurship, the continuity of family entrepreneurship, problems of daily life and family relationships.

Key words: *women; charity; education; children's shelter; dynasty.*

Рецензенти: *Котляр Ю., д-р іст. наук, професор;
Левченко Л., д-р іст. наук, професор.*

© Гайдай О., 2019

Статтю подано до редакції 27.12.2019